

Reis Iran 3 januari – 17 januari 2020

Vooraf:

Veiligheid

Toen wij in onze “omgeving” meldden, dat wij een reis naar Iran zouden maken deed dat bij menigeen de wenkbrauwen fronsen. Niet dat het geen interessant land zou zijn, maar het vermoeden was nadrukkelijk aanwezig, dat onze veiligheid in het geding zou kunnen zijn.

Nadat wij in het vliegtuig waren gestapt gebeurde er het volgende:

- 03-01: VS doodt hoge Iraanse generaal (AD)
- 08-01: De VS houden zich nog stil over Iraanse raketaanval (Trouw)
- 08-01: Reisadvies Iran aangepast, alle reizen geschrapt (AD)
- 08-01: Oekraïens vliegtuig met 176 passagiers neergestort bij Teheran (Nu.nl)
- 09-01: Trump ziet af van tegenaanval, maar blijft Iran hard aanpakken (Trouw)
- 10-01: Lufthansa en Austrian Airways schrappen vluchten op Iran
- 11-01: Iran geeft toe Boeing onbedoeld” te hebben neergehaald (Trouw)

Het is logisch, dat dit de gemoedstoestand van degenen, die achterbleven, geen goed deed. In de Nederlandse pers verschenen verschillende berichten over het wel en wee van ons reisgezelschap.

- 03-01: Gespannen situatie deert Drentse reizigers niet: Iedereen heeft er zin (RTV Drenthe)
- 06-01: Drenten merken weinig van spanningen in Iran: “De onrust in Nederland is groter”
- 08-01: Nederlandse toeristen in Iran laten zich niet afschrikken door reisadvies: “We zaten vanmorgen nog op kamelen” (www.hartvannederland.nl)
- 09-01: Nederlanders blijven in Iran ondanks aangepast reisadvies: “Voelen ons niet onveilig” (RTL Nieuws)

En dan op 21-01 nog de volgende publicatie:

Asser reisgezelschap op hoogtepunt onrust in Iran: “Thuisfront smeekte ons om terug te komen”

Wij zelf werden iedere dag aan de gebeurtenissen herinnerd door de foto’s van generaal Soleimani en de zwarte vlaggetjes in de straten. Door een goede onderlinge communicatie, waarbij het onderwerp veiligheid centraal stond en een voortdurend contact met de ambassade in Teheran heeft het reisgezelschap kunnen genieten van een prachtige reis. Een voortijdige terugkeer naar Nederland is wel besproken maar werd unaniem afgewezen.

Organisatie

De organisatorische kant van de reis was in handen van Persian Bridges onder leiding van Ilyas Hoshyar. Inhoudelijk werd een waardevolle in- en aanvulling gegeven door: Vincent van Vilsteren ex-conservator van het Drents Museum en samensteller van de tentoonstelling over Iran (Bakermat van de Beschaving). De reis in Iran werd uitgevoerd per bus. De afstanden waren groot en de reistijden navenant lang. Als je van een land, dat 38 maal zo groot is als Nederland, wat wilt zien dan zijn lange ritten onontkoombaar. Binnenlandse vluchten zouden dan een alternatief kunnen zijn, maar dat is logistiek een lastige klus. De chauffeur van de bus leidde ons deskundig door het drukke verkeer in de grote steden en wist daar waar nodig uiterst bekwaam op te treden. En op alle fronten werden wij gesteund door de vader van Ilyas.

Zo'n reis vergt dus het een en ander van je. Het reisgezelschap wist – door de bank genomen – de soms lange reistijd goed te doorstaan. En over het reisgezelschap gesproken. Een ieder was geïnteresseerd in het land en die interesse was bij velen nog verder aangewakkerd door de prachtige tentoonstelling in het Drents Museum. Het doen betalen in Iran kon heel goed via de zogenaamde debet kaarten. Dan vermijd je het werken met grote stapels bankbiljetten.

Hotels en Restaurants

De hotels waren van een goed niveau. In positieve zin sprong het hotel in Kashan vanwege de ligging, de architectuur en het eten (slechts lokaal geteelde producten) er uit. Dit hotel ligt aan de rand van de woestijn en was officieel nog niet eens geopend.

Soms werd het diner gebruikt in het hotel waar wij verbleven, maar regelmatig ook niet. De keuze van die restaurants kon op waardering rekenen van het reisgezelschap. Lunches onderweg waren ook prima in orde. Koffiedrinken is in Iran toch wat anders dan in Nederland. Het is veelal oploskoffie, maar was in te nemen. Het water moest wel even zelf worden getapt.

Lokale gidsen

Op een enkele uitzondering na waren de gidsen van een prima gehalte. Ze waren het Engels over het algemeen goed machtig. Daar waar nodig vanwege de kwaliteit of om tijd te winnen werd overgeschakeld van het Engels naar een directe vertaling uit het Farsi naar het Nederlands. Een onbetwiste topper bij de gidsen was Amir, die onze gids was in Yazd en Kerman. En een mooie bijkomstigheid was, dat hij ook goed kan zingen. Ook prima waren de gidsen in Teheran en Persepolis/Koningsgraven. Soms waren zij door hun enthousiasme iets te volledig met hun uitleg. Meerdere gidsen spaken hun bezorgdheid uit door het uitblijven van de gebruikelijke toeristenstromen. In een enkel geval was de groep ook te groot voor een gids. Daarvan was duidelijk sprake in het Juwelenmuseum in Teheran. Deze gids hield er een straf tempo op na en een ieder kon dus niet de uitleg volgen.

Weersgesteldheid

Net als in Nederland was het winter in Iran. Iran heeft een landklimaat en dat betekent grote temperatuurverschillen tussen dag en nacht. Daarbij komt dat alle bezochte steden op meer dan 1000 meter hoogte liggen. Het vroom 's nachts soms meer dan 10 graden, terwijl de temperatuur (in de zon) dan overdag opliep tot boven de 10 graden.

Voorafgaande aan de reis – na een nadere verdieping in de temperaturen en weersverwachting – waren er al wat grappen gemaakt over het meenemen van schaatsen en sneeuwkettingen. Dat bleek toch niet zo ver van de werkelijkheid te liggen. Soms moesten we klimmen tot een hoogte boven de 2000 meter of in enkel geval zelfs boven de 2500 meter en dan was er sprake van een winters landschap.

Volkeren en godsdiensten

De geschiedenis van Iran/Perzië beschouwend moet worden geconstateerd, dat er veel volkeren woonachtig zijn (geweest) in deze streek en dat van ook buitenaf de nodige invallen zijn geweest. Wat het ene volk had opgebouwd werd door de ander weer afgebroken. Grieken (Alexander de Grote), Romeinen en Mongolen hebben hun sporen nagelaten, maar ook de Iraniërs/Perzen hebben ook op hun beurt elders sporen achtergelaten.

Bevolkingsgroepen, die met name van invloed zijn geweest op de loop der geschiedenis zijn – in het licht van deze reis – de Elamieten (vroeger tijden), de Achaemeniden (ca. 550 – 330 voor Chr. met o.a. Cyrus II, Darius I), de Sassaniden (ca. 200 – 650 na Chr. met o.a. Ardashir I), de Safaviden (ca. 1500 – 1725 met o.a. Sjah Abbas I en II), Zand-dynastie (ca. 1725 ca. 1800 met o.a. Karim Khan) en de Kadjaren (ca. 1800 – 1900). En ook kwamen wij uiteraard in aanraking met de meer recente tijd (Pahlavi-dynastie en de Islamitische Republiek Iran). Iets overzichtelijker zijn de verschillende godsdiensten, die zijn aangehangen. Te noemen zijn hier – ook voor zover van belang voor onze reis – de Islam (Soennieten en Sjiieten), het Zoroastrisme en Christendom.

Vaak werd ons bij bezoek aan moskeeën gewezen op de 12 imams (en hun familieleden), allen gelinkt aan de profeet Mohammed, zijn dochter en schoonzoon. En dan met name de achtste imam zouden wij een aantal malen tegenkomen.

Contacten met de bevolking

De Iraniërs stonden in het algemeen gezegd open voor contacten. Uitgezonderd onze reisleader Ilyas was niemand het Farsi machtig. Dus moest de communicatie voor zover als mogelijk in het Engels. De politiek was zo nu en dan een gespreksonderwerp. Met de mededeling, dat wij te gast waren in hun land en dat wij politiek dan geen gespreksonderwerp vonden, nam men meestal geen genoegen. Een enkele maal werd gemeld, dat met het toch maar “brave” vonden van “the Dutch” nu in hun land rond te reizen.

De reis

Dag 1 Assen – Amsterdam – Wenen – Teheran

De reis begon in Assen. Een ieder was op tijd en dat was een goede voorbode voor de verdere reis. Van Schiphol vlogen we via Wenen naar Teheran. Daar kwamen wij meer dan drie uur te laat aan. De nevel in Wenen zou daar de oorzaak van zijn geweest. En dit was dan ook weer een voorbode van hoe het verder zou gaan. Het kwam regelmatig voor, dat de reisduur korter was ingeschat dan in werkelijkheid het geval was. De formaliteiten bij aankomst in Teheran verlopen voorspoedig. We worden opgehaald en rijden naar het centrum van Teheran. Onderweg kunnen we al een beetje kennismaken van wat ons te wachten staat. We passeren het reusachtig mausoleum van Khomeini. Door de vertraging pas om twaalf uur 's nachts in het hotel.

Dag 2: Teheran

We beginnen onze reis langs vele bezienswaardigheden in Iran in het centrum van Teheran met een bezoek aan het Nationaal (Archeologisch) Museum. Het is een weerzien met oude bekenden voor enkelen. Immers de tentoonstelling in Assen is tot stand gekomen in samenwerking met dit museum. Dat bleek geen eenvoudige opgave, maar dat leed is nu geleden. We worden hartelijk ontvangen door de directeur en worden deskundig rondgeleid. De opstelling van collectie doet wat gedateerd aan; althans in vergelijking met het Drents Museum. Het deel dat de periode na 1400 voor Christus bestrijkt is bijzonder interessant. We hebben natuurlijk even een moment van herkenning als we de gouden drinkbeker zien; de beker, die zo'n prominente plaats innam bij de tentoonstelling in het Drents Museum. Hierna bezoeken we het Golestan Paleis. Het is een groot complex en we kunnen niet alles zien. De belangrijkste zaal is de Ontvangstzaal. Hier werden in het verleden de belangrijke gasten ontvangen. Er werd hier ook gekroond en getrouwd. Mooie (betegelde) vloeren, plafonds, wanden, kroonluchters, vazen en dergelijke. Mooi zijn ook de Spiegelzaal (met duizenden spiegels) en de Briljantzaal. Het bezoek aan het centrum van Teheran wordt afgesloten met een bezoek aan het Juwelenmuseum. In een rap tempo worden wij langs de mooiste creaties van edelstenen geleid. Het gaat om edelstenen sec, om luxe artikelen bezet met diamanten, smaragden, robijnen en parels, maar ook om “gebruiksartikel” gemaakt van goud of platina en bezet met edelstenen. En er is altijd nog iets mooiers te zien: de kroon van Farah Diba, de globe bezet met edelstenen en dan – uiteraard – de pauwentroon van de sjah.

Dag 3: Teheran – Kermanshah

Voordat we Teheran verlaten om westwaarts te gaan, bezoeken we eerst de Azadi-toren. Deze toren is gebouwd in 1971 en is 45 meter hoog. De reden voor de bouw was het 2500-jarig bestaan van het Perzische Rijk. Hier maken we voor het eerst kennis met de iwan. Dit is een begrip in de Islamitische wereld. Het gaat om een ruimte met gewelven, die aan een zijde open is. We mogen naar boven en daar hebben we een prachtig uitzicht over Teheran. Morgen zal hier een herdenkingsbijeenkomst plaats hebben voor Generaal Soleimani. Na dit bezoek zetten we koers richting Hamadan. Omdat het bezoek aan de Azadi-toren wat langer heeft geduurd dan voorzien moet het schema worden omgegooid. We gaan vandaag niet naar Bisotun, maar naar Taq-e Bustan. Dat blijkt (zeker de volgende dag) een hele goede keuze te zijn geweest. Na een tussenstop in Hamadan gaan we verder richting Kermanshah. Dit is het meest westelijke punt van onze reis; ca. 150 kilometer van de Iraakse grens. Taq-e Bustan is bekend vanwege de reliëfs uit de Sassanidische tijd. Als we arriveren is het al geruime tijd donker. De reliëfs zijn echter verlicht, zodat we die toch tot ons kunnen nemen. Het gaat – uiteraard – om afbeeldingen die overwinningen voorstellen. Hier komen we voor het eerst echt in aanraking met het Zoroastrisme; een godsdienstige stroming, waarover – wat de tijd van ontstaan betreft – de meningen verschillen. Wat wel duidelijk is, dat deze religie in de Achaemenidische tijd en in de Sassanidische tijd heel erg belangrijk was. De oppergod wordt genoemd Ahura Mazda en die staat ook op de reliëfs afgebeeld. Die zullen we nog vaak tegenkomen.

Dag 4: Kermanshah – Hamadan

We gaan eigenlijk weer terug. Dus niks nieuws zou je zeggen. Maar gisteren was het donker en nu kunnen we bij licht de omgeving bekijken. We rijden weer richting Hamadan. Ons eerste bezoek is Bisotun. Het gaat hier om een reliëf aangebracht op zo'n 60 meter hoogte in een steile rotswand. En we kunnen er wel komen, maar dat zal geen toegevoegde waarde hebben, immers de reliëfs staan in de steigers.

Dus hoe dichterbij, hoe minder zicht. Dat is natuurlijk een teleurstelling. Gelukkig hebben velen een verreijkijker bij zich, zijn er opnamen gemaakt van dichtbij met een drone en zijn de reliëfs nagemaakt op ware grootte in het Drents Museum. Dus kunnen we toch goed kennisnemen van de reliëfs. Het reliëf is in opdracht van de Achaemenidische koning Darius I gemaakt en is vanzelfsprekend een overwinningstaferel. Deze koning stond bekend omdat hij als een soort slogan had "het onmogelijke mogelijk maken". Maar omdat de tekst er in drie talen is bij "gespiekerd" is het ook van belang geweest voor het ontcijferen van andere (spijker)schriften. In die zin is het te vergelijken met de steen van Rosetta. Er is ook nog een aantal andere reliëfs te zien, die uit een latere tijd stammen. De locatie ligt aan de oude weg van Sardis (Turkije) naar Susa (Iran). In dichtbij gelegen grotten zijn hier ook resten van hele oude culturen (Neanderthalers) gevonden. We vervolgen onze tocht richting Hamadan. Daarvoor gaan we een grote omweg (speelt zich volledig af in de sneeuw) nemen en wel via de Ali Sadr grot. Het is niet druk bij de grotten. Het feitelijk buiten het seizoen en dus te koud zo lijkt het. Maar in de grotten heerst een prima temperatuur, die het gehele jaar constant blijft. We gaan de grot in met de boot, wandelen een stuk en sluiten dan weer af in de boot af. Intussen kunnen we genieten van de prachtige stalactieten en stalagmieten in allerlei vormen en kleuren. De grot is tientallen miljoenen jaren oud en Darius I had er al weet van. De grot is herontdekt zo'n 60 jaar geleden. Het waterpeil is sedertdien ongeveer twee meter gezakt en dat maakt een boottocht ook mogelijk.

Dag 5: Hamadan – Kashan

We gaan deze keer wat vroeger weg want we hebben een lange rit voor de boeg. De weg gaat eerst weer richting Teheran en dan verder via Qom, waar we nog terug zullen keren. We lunchen vlak voor Kashan en deze lunchlocatie ligt vlak bij Tappe-ye Siyalk. Een tappe is een aangelegde woonheuvel, die bestaat uit meerdere woonlagen. Deze tappe werd al bewoond zo'n 5000 jaar voor Christus. We gaan niet naar binnen; we bekijken de tappe vanaf de buitenkant. Het ziet er onooglijk (kleimassa's) uit en dat komt omdat, de "huizen" duizenden jaar aan erosie onderhevig zijn geweest. Onooglijk zoals gezegd maar historisch gezien erg belangrijk.

De volgende stop is bij de Fin Garden. Dit is een beroemde koninklijke tuin uit de Kadjarperiode.

De opdrachtgever was Sjah Abbas I en die heeft – naar later tijdens de reis blijkt – opdracht gegeven voor het bouwen van heel veel moois. De tuin wordt bevloeid door een slim stelsel van waterlopen met opwellend en wegzakkend water. Het is op zich – architectonisch gezien – een mooi tuin, maar het is geen bloeitijd. Dus kunnen we de tuin niet in volle pracht bewonderen. Het water wordt via qanats (zie dag 5) aangevoerd uit de bergen. De bijbehorende gebouwen zijn voorzien van prachtige wandschilderingen en veel portretten van vrouwen, want die had de sjah in overvloed. Interessant is het verhaal van de hamman (badhuis) want, hier heeft een gruwelijke moord plaatsgevonden. Hier liet een later Kadjarvorst een populaire minister vermoorden.

Vanaf de Fin Garden gaan we naar ons hotel. En dat is een heel bijzonder hotel buiten Kashan op de rand van de woestijn. Bijzonder is dat de eigenaar daarvan een tijdje in Den Haag heeft gewerkt bij het Internationaal Strafhof. Het is koud geworden en het dineren is dan ook met de jas aan.

Dag 6 Kashan- Yazd

Na het speciale ontbijt (vers sinaasappelsap, verse melk en lokale kaas) gaan we een ritje maken op de kamelen. Sommigen van ons zijn allang op, want die wilden de zonsopkomst in volle glorie zien.

En de foto's bewijzen het; het was een prachtige zonsopkomst. De kamelen worden aangevoerd en sommigen onder ons wagen zich op de kameel. Na het kamelenritje gaan we richting Yazd. Het is een rit langs de woestijn. Tijdens de rit zien we veel qanats.. Een qanat is een ingenieus systeem van de aanvoer van water uit de bergen. De aanvoer heeft plaats op een diepte van soms meer dan 20 meter via gegraven gangen.

Om de 40 meter is vanaf het aardoppervlak een verticale schacht gegraven om horizontale schachten waar, het water door heen moet stromen, te kunnen aanleggen. Dit betekent, dat om de 40 meter een hoop stenen en grond ligt dat uit de schachten is gehaald. Het lijkt op een serie molshopen. We gaan een qanat bezoeken. Niet de beoogde qanat in Nain met de watermolen (want daar is onlangs iemand in gevallen) maar een qanat in Ardestan. Deze is niet zo diep, maar is wel bijzonder. Het is namelijk zo, dat hier twee qanatsystemen elkaar kruisen. Qanats werden vroeger gebruikt voor de drinkwatervoorziening; nu worden ze vooral gebruikt voor irrigatie. Onderweg naar Yazd valt er veel te genieten. We rijden door woestijngebied met aan beide zijden van de weg bergruggen met besneeuwde toppen.

Verder zien we veel karavanserais (zeg maar logeergelegenheden uit vroeger tijd) en overblijfselen van huizen, die door water en wind bijna weg zijn geërodeerd. En daar is altijd die spoorlijn en nimmer een trein te bekennen. We hebben in Yazd een mooi hotel, maar wel met bloedhete kamers.

We eten 's avonds in de stad; in een oude karavanserai. En onze nieuwe gids Amir heeft zich bij ons gevoegd.

Dag 7 Yazd

De eerste bezienswaardigheid in Yazd is een tweetal Toren(s) der Stilte. Het gaat hier om een overblijfsel van het Zoroastrisme. Deze religie schrijft voor dat de aarde niet “onrein” mag worden gemaakt door het begraven van de doden. De doden werden naar de Torens der Stilte gebracht met als doel het vlees te laten opeten door roofvogels. Als slechts de beenderen nog over waren dan werden deze in een gat geworpen. Rondom de Torens der Stilte waren voorzieningen aanwezig om de familie te huisvesten en ceremoniën te houden. Daarvoor was ook een badhuis; water werd aangevoerd door een qanat. En er waren – en die zullen we in Yazd nog veel zien – badgirs. Dat zijn windtorens waar de (koele) wind naar binnen en naar beneden gevoerd, voor afkoeling zorgt in de daar aanwezige ruimtes en vervolgens wordt afgevoerd.

Hierna gaan we naar een Zoroastrische vuurtempel. Deze is gebouwd in 1932. Op de voorgevel staat de Faravahar; het symbool van Ahura Mazda. In de tempel brandt het eeuwig vuur. Het vuur zou al 1500 jaar branden en is hier na het gereedkomen van de tempel naar toe gebracht. Faravahar bestaat uit een aantal onderdelen, die te maken hebben met wijsheid, het denken, verwoorden en doen van het goede en het slechte en nog wat andere elementen zoals trouw en loyaliteit. Het vuur mag alleen brandende worden gehouden met dood hout, want mensen, dieren en planten hebben in de ogen van de Zoroastriërs een ziel.

Na de lunch gaan we naar het oude centrum. We bezoeken eerste de Vrijdagmoskee. Het is een prachtige moskee met twee hoge minaretten; naar verluidt de hoogste “twin towers” van Iran.

We gaan – uiteraard – via de iwan naar binnen. De iwan is aan de bovenkant voorzien van een betegeling, die in een honingraatstructuur is aangebracht. Achter de iwan is de gebedszaal voor de mannen; de vrouwen kunnen (aan weerszijden) bidden achter een muur. Er is ook nog een specifieke gebedszaal voor de winter. In de mannenzaal is de plaats voor de imam. Hij kon wel door vrouwen worden geraadpleegd; maar dat moest via een gangenstelsel onzichtbaar zijn voor de mannen. Het centrum van Yazd is een aaneenschakeling van nauwe straatjes. Je moet goed aan de kant gaan als er een auto langs komt. De huizen langs de straten zijn opgebouwd uit klei en riet. En nadrukkelijk aanwezig zijn de windtorens. We gaan even koffiedrinken op een dakterras en hebben van daaruit een magnifiek uitzicht over het centrum van Yazd. We lopen nog langs het Amir Chakmaq-complex. Ook daar is van alles te zien, maar we besteden specifieke aandacht aan de nakhl. En dat is een soort draagbaar waar een houten skelet in de vorm van een blad op staat. Dit draagt men rond op het plein ter nagedachtenis aan de marteldood van imam Houssein in Karbala (Irak). We hebben in Kashan ook al zo'n nakhl gezien, maar nu wordt de betekenis er duidelijk van. De oudste zou meer dan 400 jaar oud zijn.

's Avonds dineren we in het centrum van Yazd. En bij die gelegenheid nemen we kennis van de zangkwaliteiten van Amir (en de waterpijp). En wij doen zelf ook een duit in het zakje door een jarig Iraans jongetje toe te zingen.

Dag 8 Yazd – Kerman

Naar later blijkt is dit de minst interessante dag van onze reis. Misschien even een moment om te wijzen op enkele bijzondere dingen die we tegen komen. In Iran liggen de rijbanen van wegen soms honderden meters uit elkaar en dat betekent dat je eerst een aardige afstand de “verkeerde” kant uit moet rijden ten einde met een draai op het goede spoor te komen. En over spoor gesproken; Nog steeds spoorlijnen zonder een trein te zien. Het reizen met de trein is blijkens mededelingen ook niet populair in Iran. Langs de weg zijn vele politieposten. Je komt ze tegen als je een grote stad binnenkomt of uitgaat en bij provinciegrenzen, onze chauffeur moet zich daar steeds melden. Ook zijn er uitvoerige controles op vrachtauto's, die uit het zuiden komen. Dit is een belangrijke smokkelroute voor drugs uit Afganistan en Pakistan. En wat ik aangrijpend vind zijn al die foto's langs de weg vastgehecht aan lantaarnpalen en dergelijke van jonge mensen, die zijn gesneuveld in de Iran-Irak oorlog.

De bezienswaardigheid waar we eerst naar toe gaan zijn is de Prinsentuin (Bagh-e Shahzade) en dus niet de Fathabad Garden zoals in de reisbeschrijving staat. De tuin stamt uit de periode van de Kadjaren.

Het zal ongetwijfeld een mooie tuin zijn in de zomer, maar dat is nu niet het geval. Want er bloeit niets, het water stroomt niet over de cascades, de fonteinën doen het niet en de gehele tuin ligt bezaaid met blad.

En toch is het er redelijk druk en dat komt omdat het weekend is. De tuin zit architectonisch mooi in elkaar en is volledig symmetrisch. Foto's die we later onder ogen krijgen en genomen zijn in de zomer laten zien dat de tuin er in de zomer prachtig uitziet. De enige fleur, die aan het geheel wordt gegeven is een echtpaar in klederdracht uit Beloetsjistan. We mogen met hen op de foto.

Ook het bezoek aan een pistacheboerderij verloopt niet zoals gepland. Het is namelijk geen oogstseizoen en de boeren zijn dus niet op het land.

's Avonds bezoeken we de bazaar van Kerman. Het is inmiddels stevig gaan regenen, maar daar hebben we in het Ganj-Ali Khan-complex geen last van.

We bezoeken hier eerst de bazaar. Er wordt gretig van de mogelijkheid gebruik gemaakt om het niet kunnen kopen van pistachenoten onderweg te compenseren. Vervolgens gaan we naar het badhuis. Het badhuis is ongeveer 400 jaar oud en werd tot 40 jaar geleden voor verschillende aangelegenheden gebruikt. Hier werden theologische verhandelingen gehouden, werd de politiek besproken en werden huwelijken gesloten. Bijzonder is de albasten wand waardoor het zonlicht binnenvalt en zo de tijd in de gaten kon worden gehouden. Na het bezoek aan het badhuis bekijken we nog de karavanserai en het bijbehorende plein. Bijzonder is de draak in het tegelwerk. Dit was voor langszijende Chinezen een herkenningsteken.

Dag 9 Kerman – Shiraz

Heden hebben we de langste rit van de reis voor de boeg. We gaan naar Shiraz en daarbij passeren we twee berggruggen. We bereiken een hoogte van 2660 meter en zien – als er tenminste goed zicht is – aan beide kanten sneeuw. Nadat we weer zijn afgedaald in een wat vlak landschap is het zicht een stuk beter. Aan beide kant nu een vlak landschap en wat grillige rotsformaties in de verte. Ook zien we zoutmeren aan de horizon. Voor de liefhebbers van mooie landschappen is er altijd wel wat te genieten. Voor degenen die daar niet van houden is er entertainment in de bus. Vincent vertelt enkele pikante anekdotes over de tentoonstelling 100.000 jaar seks, die in het begin van de 21^e eeuw in het Drents Museum is gehouden. En we zijn erg gelukkig met een ex-reisleider, die op humoristische wijze uit zijn jarenlange ervaring met reisgezelschappen kan putten. En dan nog de ex-gastvrouw van het Drents Museum, die ons op pakkende wijze wijst op de verschillende onhebbelijkheden van bezoekers van het museum. De stemming zit en blijft er goed in. De tijd vliegt om. We moeten toch nog een keer de hoogte in; nu tot 2250 meter. Als we in de buurt komen van Shiraz zien wij een groot zoutmeer. Er wordt een korte stop gemaakt, maar er is vanwege de duisternis heel weinig te zien. Bij de reisleiding wordt bedongen dat we een herkansing krijgen. We overnachten in het Kharim Khan Hotel en deze naam zullen we hier nog vaker tegenkomen.

Dag 10 Shiraz

we vertrekken vroeg en dat is ook noodzakelijk als we nog de speciale lichteffecten willen zien in de Roze Moskee. En het vroeg opstaan is de moeite waard geweest. Het zonlicht, dat binnen valt door de “gebrandschilderde” ramen geeft inderdaad een prachtig effect op vloeren en wanden. De moskee stamt uit de periode van de Kadjaren. De moskee, waarin ook Europese beïnvloeding is te zien, is al lange tijd niet meer in gebruik. Interessant is aan de overzijde van de binnenplaats de constructie van watervoorziening. Met behulp van een koe werd water uit de qanat gehaald. Vlakbij de moskee ligt de Vakilbazaar. Deze is groter dan de bazaars, die we eerder hebben gezien. En uiteraard is er van alles te koop. Bijzonder is dat dwars door de bazaar een soort boulevard loopt, die aan het verkeer is onttrokken. Hier zien we juist buiten de bazaar – voor het eerst – terrasjes. Teruglopend naar het hotel komen we nog langs de Koninklijke Burcht. Het is een indrukwekkend bouwwerk met grote ronde torens op de hoek. De burcht is in opdracht van Kharim Khan gebouwd. Bij een verdere verkenning belanden we bij de rivier. Daar staat nauwelijks water in. Dat was toch vorig jaar wel anders. Toen werd Shiraz geteisterd door grote overstromingen, waarbij tientallen mensen omkwamen. ‘s Middags bezoeken we de Mausolea voor twee broers van de achtste imam. Voor we naar binnen mogen worden de vrouwen gescheiden van de mannen, worden we gefouilleerd en moeten de tassen afgeven. De vrouwen worden gehuld in een chador. Het is een waarlijk schitterend complex. Het bestaat uit een groot plein, waaraan twee mausolea staan en twee moskeeën staan. We mogen naar binnen, maar mogen niet naar de schrijn. In de ruimtes zijn weer prachtige tegeltableaus te zien. Ook zijn er veel kroonluchters, gebrandschilderde ramen en spiegels. Een van de moskeeën is de oudste van Shiraz en dateert al uit de 9^e eeuw. Ons volgende bezoek geldt nog een mausoleum, te weten het Mausoleum van Hafez. Shiraz heeft vele dichters gekend; de bekendste daarvan is Hafez. Hij was een dichter, die geboren werd in Shiraz, daar leefde en daar overleed. De grondslag voor het mausoleum werd gelegd door Karim Khan. Daarna is er nog wel wat aan het mausoleum gesleuteld. Het is een soort bedevaartsoord voor een Iranees. Het is inmiddels al aardig koud geworden. Wij worden wat opgewarmd door onze gids, Ilyas en Vincent, die op gevoelige wijze enkele gedichten van Hafez ten gehore brengen. We dineren deze keer wel in een heel bijzonder restaurant. Het behoort tot het Haft Kahn-complex. Het gaat hier om een verzameling restaurants met een verschillende insteek (fastfood, pizza, enzovoort). Wij dineren in het onderste deel. Zowel aan de buitenkant als de binnenkant is het architectonisch heel mooi om te zien. Voor het gipsplafond ziet er schitterend uit. Vanavond dineren we met live muziek. Dat “live” heeft in dit geval een bijzondere betekenis. Er wordt namelijk een optreden gegeven door een “koor” van doofstomme zangers en zangeressen. De zang wordt uitgebeeld in gebarentaal; de dirigent heeft – uiteraard ook in gebarentaal – de leiding. Het is een sprankelend concert en de dinerende gasten genieten met volle teugen. En na veel “we want more” krijgen we nog een toegift. Een passende afsluiting van een intensieve en mooie dag.

Dag 11 Shiraz

Deze dag staat in het teken van een bezoek aan Firuz Abad, maar voordat we daar naar toe gaan moet eerst nog een belofte worden ingelost; te weten een bezoek aan het zoutmeer Darah-e Mazad. Bij aankomst blijkt, dat het meer zich niet vertoont als zoutmeer zoals ik dat ken. Het lijkt echt op een meer. En dat komt omdat, het de laatste tijd nogal heeft geregend en daardoor is er een laag water van enkele tientallen centimeters op het zout komen te staan. Normaliter kun je naar verluidt er met de auto overheen.

Nu ligt een boot meer in de rede.

Firuz Abad ligt op ongeveer 120 kilometer van Shiraz en is het meest zuidelijke punt van onze reis (150 kilometer van de Perzische Golf). De rit er naar toe is goed te verteren. Grillige rotsformaties afgewisseld door sterk geërodeerde bergen. Verder kruisen we een enkele maal een rivier en we ontwaren ook een stuwmeer met een eenzame visser. We gaan een ruïne bezoeken van een paleis uit de Sassanidische periode. Eigenlijk zijn er twee ruïnes in beeld, maar een daarvan is slecht bereikbaar, dus dat wordt hem niet. Het bezoek behelst alleen de ruïne van het tweede paleis van Ardashir I. Het gaat om – in origine – drie vierkante hallen van drie verdiepingen. De derde verdieping is eigenlijk niet open voor publiek, maar wel voor ons.

En er zijn natuurlijk de onontkoombare iwans. Deze zijn na een verwoesting deels weer gerestaureerd.

Dit paleis wordt ook in verband gebracht met de Zoroastrisch vuur. Dat zou hier namelijk een tijd verborgen zijn gehouden, vandaar dat dit paleis ook wel Atashgah (vuurtempel) wordt genoemd. Mogelijk zou het vuur verborgen zijn gehouden in een diep gat, dat voor het paleis ligt en nu gevuld is met water. Rondom het paleis staan nog wat overblijfselen van oorspronkelijke bewoning.

We sluiten de dag af met een bezoek aan de Koranpoort. Vroeger was er een grote stadsmuur rond Shiraz, waarin vier poorten waren aangebracht. De poort die we bezoeken is als enige daarvan overgebleven. De weg door deze poort leidt naar Persepolis en Isfahan. Reizigers werden hier gezegend bij vertrek. Nu dat geldt blijkbaar niet voor mij. Ik ben de enige die onder de Koranpoort door gaat en toch laat men mij bijna alleen achter. Maar goed, oplettende medereizigers signaleren mijn afwezigheid.

Oh ja, we wisten al dat er heel wat neuzen worden gecorrigeerd in Iran, maar dat er in Shiraz een uitstekende mogelijkheid is haar te transplanteren was nieuw. Dus voor nog gaande kalende reizigers ....!

Dag 12 Shiraz – Isfahan

Dit moet de meest gedenkwaardige dag worden van de reis. Achteraf moet worden vastgesteld, dat dit inderdaad een zeer memorabele dag is geweest en niet alleen vanwege het bezoek aan Persepolis en de Koningsgraven.

We hebben een lange reis voor de boeg en starten al vroeg. We rijden niet onder de Koranpoort door maar er langs en dat zal ons opbreken. Het is prachtig weer en bereiken mooi op tijd Persepolis. Het is een locatie omgeven door grote parkeerterreinen. Maar er staan nauwelijks auto's en bussen. Het is dus een soort privé bezoek.

Het ziet er overweldigend uit. Het begint al met de opbouw van de paleismuren. Gigantische rotsblokken zijn bewerkt en geslepen tot precies in elkaar passende bouwstenen. We gaan – na de 110 of 111 treden van de brede trap te zijn opgeklommen naar het terras – onder de Poort de Naties door. Daarachter bevindt zich nog een grote poort; de Noordelijke Poort. Deze poort leidt naar de Hal der Honderd Zuilen. De zuilen zijn verdwenen, maar de pedestals staan er nog.

De bouw is in de Achaemenidische tijd gestart door Darius I en enkele opvolgers hebben hier ook hun eigen paleis laten bouwen. De gids is een enthousiaste vent en schuwt geen details. De reliëfs, waarop in de drie rijen zo'n dertigtal volkeren staan afgebeeld, die allemaal geschenken komen brengen, behandelt hij uitvoerig. Volledigheidshalve attendeert hij ons ook op diverse inscripties in spijkerschrift. Alle volkeren worden bij langs gelopen.

Bij al deze geschenken hoort natuurlijk een Schatkamer waar deze werden opgeslagen. Op het terras staat een groot waterbassin dat uit een blok is gehouwen. Daarnaast beelden van leeuwen, stieren en de mythische vogel de griffioen. Van de reliëfs gaan we naar de Apadana. Dit is de ontvangstzaal, waar de koning zijn gasten onthaalde. Hier staan en liggen nog een aantal van de oorspronkelijke pilaren; opgebouwd uit verschillende delen en ingenieus in elkaar gezet. Met behulp van een virtual reality bril kunnen we kennismaken van hoe het er oorspronkelijk moet hebben uitgezien; de kleurenpracht, de pilaren tot 20 meter hoogte, de hoge wanden, de tuin enzovoort.

Aan de achterkant zijn nog enkele rotsgraven. De avonturiers onder ons klimmen daar naar toe.

We hebben nog lang niet alles gezien, maar we hebben nog wat bezienswaardigheden voor de boeg.

Vlakbij Persepolis liggen de koningsgraven van Naqsh-e Rostam.

Een viertal koningen uit de Achaemenidische ligt hier begraven waaronder Darius I. Dat graf (waarvan als enige het graf is gekoppeld met een naam) is meer dan 20 meter hoog. Het is een bijzonder gezicht die vier koningsgraven op een rij, waarvan overigens er een in de steigers staat.

Naast en beneden deze graven hebben koningen uit de Sassanidische tijd reliëfs laten aanbrengen. Ook zijn er nog enkele separate reliëfs te zien zoals die van Ardashir I, die de overwinning op de Parten uitbeeld en er is nog een restant te zien van een Elamitisch reliëf, dat deels is opgegaan in een Sassanidisch reliëf. Tegenover de rotsgraven staat een vierkante toren (Kubus van Zoroaster) . Waarvoor die is gebruikt, daar verschillen de meningen over. De gedachten variëren van bibliotheek tot vuurtempel. We hebben nog een grote bezienswaardigheid voor de boeg en wel Pasargadae. Het gaat hier om een groot terrein van enkele vierkante kilometers met zeer verspreid liggende bezienswaardigheden. Het is inmiddels steenkoud geworden. Vanwege het grote oppervlakte bezoeken we hier alleen het graf van Cyrus II; de grondlegger van het Achaemenidische Rijk. Dit is dus voor de verandering geen rotsgraf, maar een eenvoudig terras met daarop een grafkamer met een zadeldak, Dat is noemenswaard want die hebben we weinig gezien. Bijzonder is de islamitische inscriptie (mihrab) op de buitenzijde. Daarmee is het feitelijk een moskee geworden en – naar alle verwachting – gespaard daardoor gebleven. Koukleumend nemen wij de informatie tot ons en zoeken de warmte van de bus. Naar ik later heb gelezen is er in Pasargadae wel meer interessants te zien. Een leermomentje: volgende keer wat meer tijd hier voor uittrekken. En dan begint de lange reis naar Isfahan. Het weer is echt omgeslagen. De besneeuwde toppen zien er bij schemering dreigend uit. En het begint te sneeuwen. Het is vroeg donker. De chauffeur leidt ons door de sneeuw en vrieskou richting de pas. Die steken wij in goede orde over. En er is tijd voor koffie en dan blijkt dat het glad is op de weg. De chauffeur manoeuvreert de bus met lage snelheid door de vers gevallen sneeuw. Doordat een voorganger in de slip geraakt moet onze chauffeur wat bijsturen en daardoor raakt onze bus ook in de slip. Door uitermate kundig optreden belanden wij weer in de goede richting. Hulde. In goede orde arriveren wij in Isfahan.

Dag 13 Isfahan

Vandaag hebben we een uitgebreid en divers programma voor de boeg. We starten met een bezoek aan de Armeense wijk Jolva, waar veel christenen wonen. De geschiedenis daarvan gaat terug tot ongeveer 1600, toen Armeniërs door Sjah Abbas I werden gedwongen te vertrekken uit Azerbeidzjan met als doel Isfahan economisch op de kaart te zetten. En dat had het beoogde effect. Nadien is het niet altijd even gemakkelijk geweest voor de Armeniërs zich daar te handhaven. Na de Islamitische Revolutie zijn veel Armeniërs vertrokken. Desondanks ziet de wijk er levendig en welvarend uit. We brengen in de wijk een bezoek aan de Heilandkathedraal. Maar eerst staan we even stil bij het monument ter nagedachtenis aan de genocide van 1915. Daarna gaan we naar een klein museum en ten slotte naar de Heilandkathedraal. Eerst hebben we nog een ontmoeting met de aartsbisschop. Hij heeft hoog bezoek en wij gaan met dit bezoek en de aartsbisschop op de foto. In het museum wordt uiteraard ook stilgestaan bij de genocide en met vlaggetjes is aangegeven welke landen inmiddels de genocide hebben erkend. Daartoe behoort ook Nederland. De Heilandkathedraal ziet er mooi uit, met prachtige schilderijen van Bijbelse taferelen, zoals het Laatste Oordeel. De kerk wordt overigens slechts enkele malen per jaar gebruikt voor diensten. In de gehele Armeense wijk zijn nog tientallen andere kerken.

Het volgende bezoek geldt het Imamplein. Het gaat hier om een van de grootste pleinen ter wereld en het ziet er mooi uit. Hier werd vroeger polo gespeeld, maar wordt nu gebruikt voor festiviteiten en om er tot rust te komen. Aan dit plein staat een aantal bezienswaardigheden die we gaan bezoeken. Alles wat we hier gaan bezoeken rond het plein is gebouwd – iets meer dan 400 jaar geleden – in opdracht van Sjah Abbas I. We starten met de Imammoskee. Ook hier de gebruikelijke iwans met mooi tegelwerk. En hieromtrent is iets bijzonders op te merken. In het tegelwerk is afgebeeld een pauw en dat is bijzonder. Over het algemeen is het afbeelden van dieren op heilige gebouwen ongebruikelijk. Bijzonder is ook de akoestiek. Hoewel er duidelijk staat dat er slechts Islamitische liederen mogen worden gezongen, zingen enkele begenadigde zangers en zangeressen onder andere het Ave Maria en Maria in dit heiligdom. Vervolgens bezoeken we de Hoge Poort. Deze ligt aan de westzijde van het plein en bestaat uit zes verdiepingen. Wij beklimmen de poort in eerste instantie tot het terras. Van hier hebben we een schitterend uitzicht op het plein en omgeving. Nu dat deden Sjah Abbas I en zijn opvolgers ook. De Hoge Poort werd ook gebruik voor het ontvangen van gasten. Zo konden zij gezamenlijk onder het genot van een goede maaltijd waarnemen wat op het plein gebeurde, waaronder dus polo. Enkelen onder ons wagen de klim naar de bovenste verdieping, die gesteund wordt door met ijzer gewapende houten pilaren. Hier bevindt zich de muziekkamer. Het laatste bezoek geldt de Lotfollah Moskee, die recht tegenover de Hoge Poort ligt. Volgens onze gids is dit meer een school dan een moskee; wel een prachtige koepel, maar er ontbreken de normaal aanwezige minaretten. Ook hier een bijzondere akoestiek en ook een bijzondere lichtinval; zowel op de grond als tegen het plafond. Onder de moskee ligt nog een grote ruimte waar in de winter de diensten worden gehouden. Rond het plein bevindt zich de bazaar. En daar blijkt, dat er nogal wat winkeltjes gesloten zijn. Maar er is wel lekkere koffie.

's Avonds brengen we nog een bezoek aan de bekende brug Si-os-e Pol. Deze brug is ook gebouwd in de tijd van Sjah Abbas I. De brug heeft 33 bogen en is meer dan 300 meter lang en verbindt het centrum met de Armeense wijk..

De brug ligt over de Zayandeh rivier en is mooi verlicht. Overigens is hier van een rivier helemaal geen sprake; de bedding staat helemaal droog.

Dag 14 Isfahan – Teheran

Het is vandaag onze laatste dag in Iran waarop we wat zullen bezichtigen. En dat geldt de stad Qom. We hebben deze stad op de heenweg rechts laten liggen maar we zullen er nu voor een bezoek naar toe gaan. We rijden van Isfahan eerst naar Kashan. We worden nog even uitgenodigd mee te doen aan de quiz: “Hoeveel kilometers hebben wij afgelegd als wij terug zijn in Teheran”. Onderweg kunnen we van verre nog even een blik werpen op de kerncentrale van Natanz: waar zoveel is te doen. We lunchen in Kashan en wel in hetzelfde etablissement (vlak bij de tappe) waar wij op de heenweg ook zijn geweest. Onze bus maag Qom niet in dus moeten we overstappen op een “stadsbus”. We worden vervoerd naar de Hazrat-e Masumeh. Qom is na Mashhad de meest heilige stad van Iran. De stad heeft veel te lijden gehad, maar de Safaviden en de Kadjaren hebben de stad in ere hersteld. Het gaat om een complex van drie moskeeën. In het oog springend is de gouden koepel. Maar we zijn nog niet zomaar binnen. De mannen worden van de vrouwen gescheiden en de vrouwen worden verfraaid met een chador. En we worden vanzelfsprekend gefouilleerd. We worden vriendelijk ontvangen door een moellah. Hij zal ons rondleiden. Ook hem mogen we weer alles vragen. En uiterst vriendelijk beantwoordt hij deze vragen.

We hebben in Shiraz al kennis gemaakt met twee broers van de achtste imam. Nu gaat het om Fatima, de zus van de achtste imam. Ook hier is een bezoek van ons aan de schrijn niet aan de orde. Maar er is heel veel te zien. En de bezoekers kijken zeker ook naar ons, maar niet met een blik van “Wat moeten die hier?”.

Niet alleen Fatima ligt hier begraven, ook vele hoogwaardigheidsbekleders hebben hier een graf, waaronder Sjah Abbas II. Qom staat ook bekend om zijn theologische instituten. Khomeini en Rafsanjani hebben hier hun opleiding genoten. Na zes jaar studeren wordt men moellah en na nog eens tien jaar blokken wordt men ayatollah.

Er studeren hier tienduizenden studenten aldus de moellah. Het gaat om 90 nationaliteiten en – op die vraag had de moellah zich voorbereid – daar zitten ook Nederlanders bij.

We gaan terug in de stadsbus, die ons weer naar onze eigen bus brengt. We vervolgen onze reis richting Teheran. Ondanks een aantal ongevallen en filevorming bereiken wij dit keer op een redelijke tijd ons hotel. 's Avonds is er het afscheidsdiner. Als eerste wordt daar de prijs van de quiz bekend gemaakt. Het blijkt, dat de dames dat beter hebben ingeschat dan de heren. Om deze een beetje te sparen wordt de derde prijs aan een heer uitgereikt. Tijdens het diner, waar ons contactpunt op de ambassade Taco Westerhuis bij is, evenals verwanten van Iliyas, worden de afscheidsspeeches gehouden. Een vertegenwoordigster van de groep kijkt terug op de reis en spreekt gevoelige woorden aan het adres van onze begeleiding. En ook Iliyas komt aan het woord. Hij prijst nogmaals in algemene zin de vakkundige wijze waarop onze chauffeur ons heeft geleid door Iran en specifiek het moment op de gladde weg tussen Shiraz en Isfahan. Ontroering maakt zich van hem meester.

Dag 15 Teheran -Doha -Amsterdam – Assen

De laatste dag begint al om 00.30 uur. We hebben een hele vroege vlucht. We zijn ruim op tijd op Khomeini International Airport. Daar hebben verlopen de douaneformaliteiten vlotjes en we hebben nog even de gelegenheid de debetkaarten te legen. Met Qatar Airways vliegen we eerst naar Doha en van Doha naar Amsterdam. De bus staat al te wachten en vertrekken naar Assen. Tot grote opluchting van de achtergeblevenen komen we daar in goede orde aan. We kunnen terugkijken op een fantastische en bewogen vakantie. Waarvan akte.

